

СПЕЦИФИКА ПРИ ПРЕДАВАНЕТО НА СОБСТВЕНИ ИМЕНА ОТ/НА БЪЛГАРСКИ И ЧЕШКИ ЕЗИК¹

Разглеждан от позициите на общата теория на превода, въпросът за предаването на собствените имена изглежда достатъчно добре изяснен. Установени са няколко начина, които с оглед на апликирането им при различните езици, се приемат за универсални, а именно: *транскрипция, транслитерация и същински превод*. На практика най-често антропонимите и топонимите се транскрибират съобразно с установените правила за транскрипция², нерядко обаче се осъществява и същински превод посредством субституция или дескрипция. Самата възможност за избор вече предполага, че при всеки конкретен случай преводачът трябва да подходи диференцирано, съобразявайки се не само със спецификата на собственото име, но и с възможностите за адаптирането му към чуждата езикова система, с характера на превеждания текст, с фоновите знания на новия получател и редица др. Открояването на особеностите, имащи отношение към въпроса за предаването на собствените имена от/на български и чешки език, е необходимо не толкова, за да се установят някакви общовалидни правила, колкото, за да се набележат по-специфичните случаи, които биха могли да подведат или затруднят преводача на посочените два езика.

По принцип предаването на кратките (домашните) названия не би трябвало да създава трудности, ако преводачът е запознат с тях. За чешки е характерно както съкращаването на името в началото (*Antonín - Toník, Tonda; Jaroslav - Slávek; Jakub - Kuba*), така и в края (*František - Franta; Bedřich - Běja; Bohumil - Bohouš; Karel - Kája; Václav - Vašek, Venca*). При някои от названията се наблюдават и, условно казано, суплетивни форми: *Jan - Honza, Honzík, Honzìèek* (наред с *Jeník, Jenda*); *Josef - Pepa, Pepík, Pé a*. В подобни случаи е необходимо преводачът да се спре на един от вариантите, като се съобразява и с особеностите на текста като цяло, защото съвместното използване на различните форми може да дезориентира новия получател.

Що се отнася до предаването на имената от чужд произход у нас е прието в превода да бъде съхранена максимално точно фонетичната им форма. Установеният в чешката преводаческа практика начин за предаване на женските фамилни имена от чужд произход изисква към изходната форма да се добавя суфиксът *-ová* и това правило важи както за имената от славянски, така и от неславянски произход:

а) от славянски произход:

- *Кой ви лекува?*

- *Доктор Юрукова - отвърна тя и лицето ѝ изведнъж се оживи. [П.В., с. 18]*

- *Kdo vás léčí?*

- *Doktorka Jurukovová - odpovídila a její obraz náhle ožil. [P.V., s. 21]*

С Фани Беловеждова се познаваше близо два месеца. [П.В., с.137]

S Fany Beloveždovou se znal téměř dva měsíce... [P.V., s. 154]

Докато Дочева тичаше като квачка около своите възпитанички... [Д.Ц.,с. 26]

¹ Текстът е представен на научна конференция, организирана от Великотърновския университет през 2000 (под печат).

² В настоящото изследване няма да се спираме на този въпрос, тъй като конкретните правила за транскрибиране на собствените имена от чешки на български са достатъчно добре разработени [Бъчваров 1996; Иванчев 1957].

Zatímco Doèevová pobíhala kolem svých svìøenkyò... [D.C., s.30]

б) от неславянски произход:

Уинона Райдер - Winona Ryderová; Клаудия Шифър - Claudia Schifferová; Хедър Ман - Heather Mannová; Щефи Граф - Steffi Grafová; Лаїза-Мару Пресли - Lisa Marie Presleyová; Джулия Робъртс - Julia Robertsová; Наоми Кембъл - Naomi Campbellová
[týdeník Kvìty è. 38, 1999]

Необходимо е преводачът да вземе под внимание посочената особеност при предаването на женските фамилни имена в чешки, така че предаването им на български език да бъде съобразено с установените у нас правила.

От гледна точка на преводаческата практика интерес представляват и особеностите, свързани с предаването на библейските имена. Наблюденията ни показват, че в повечето случаи антропонимите и топонимите се транскрибират: *David - Давид; Исаак - Izak; Юда - Juda; Назарет - Nazaret; Содом - Sodom; Египет - Egypt.*

Прави впечатление обаче, че в българския текст на Библията някои от имената, които в звуковия си състав включват “в”, в чешкия текст се предават с “b”: *Воаз - Boaz; Авел - Abel; Авиуд - Abiud; Тавита - Tabita; Вавилон - Babylón; Витлеем - Betlém; Завулон - Zabulon.* Различията по всяка вероятност са породени от факта, че при превода са ползвани различни първоизточници - за български преводач е осъществен от старогръцки, за чешки - от латински.

Друга особеност е, че в българския текст на мъжките лични имена, завършващи на -а, -я, -е, -й, в чешкия текст съответстват имена със завършек -áš, -íš, -ouš: *Озия - Uziáš; Тома - Tomáš; Илия - Eliáš; пророк Йона - prorok Jonáš; Матей - Matouš; Мойсей - Mojžíš.*

При някои библейски топоними към транскрибираното име се добавят пояснения, препращащи към по-популярните съответствия на името (вж. 1, 2, 3, 4), или се превеждат (вж. 5, 6), като в един от двата сравнявани текста те могат да липсват (вж. 1, 3, 4):

1) ... отиде на отвъдната страна на Галилейското т.е. Тивериадското езеро [с. 158; Н.З.]

Potom odešel Ježíš na druhý bøeh Tiberiadského jezera v Galileji. [s. 853; N.Z.]

2) ... и против царя на Бела, сиреч на Сигор [с.13; С.З.]

... a králi z Bely, což je Soár [s. 26; S.Z.]

3) Името на втората река е Гихон (Геон): тя обикаля цялата земя Куш [с.3; С.З.]

Jméno druhé øeku je Gichon, ta obtéká celou zemi Kúš [s. 19; S.Z.]

4) Името на третата река е Хидекел (Тигър): тя тече през Асирия. Четвъртата река е Ефрат [с.18; С.З.]

Jméno třetí øeku je Chidekel, ta teče východni od Asýrie. Ètvrtá je Euftrat. [s. 18; S.Z.]

5) ... така щото тая нива се именува Акелдама, сиреч Кървава нива [с.191; Н.З.]

... zaèali tomu poli øíkat ve svém jazýce Halkedama, to znamená Krvavé pole [s.868; N.Z.]

б) ... и като стигнаха на място, наречено Голгота (което значеше Лобно място) [с.53; Н.З.]

... když p, iđli na místo zvané Golgota, to znamená Lebka [s.805; N.Z.]

Дори от сравнително беглите наблюдения е очевидно, че при библейските названия в повечето случаи е налице установена традиция относно усвояването им, която се проявява и при имената на популярни митични, исторически, приказни персонажи, както и на герои от известни произведения, срв.:

Тома си ти, а Тома не е далеч от Юда Искариот, който е предал Христа, не толкова за сребърници, колкото за това, че за него Исус е бил лъжа... [Е.С., с.249]

Jsi nevìřící Tomáš, a Tomáš nemá daleko k Judáši Iskariotskému, který zradil Krista ne tak pro ťopicet stříbrných, jako prosto, že Ježíš byl pro niho lež... [E.S., s.111]

Фино обръснат, ризата му като на Фанфан Лалето, даже носът му като че ли се беше поизправил. [Д.Ц., с.21]

Hladce voholenej, košile jak Fanfán Tulipán, dokonce jako by se mu trochu narovnal i nos. [D.C., s.23]

Характерно за чешката преводаческа практика е и доста свободното заменяне на чуждите антропоними и топоними с чешки аналози: Хайнрих IV. - Jindřich IV.; Фридрих Ангелс - Bedřich Engels; Георги Димитров - Jiří Dimitrov; Франц Йосиф - František Josef; Генуа - Janov; Виена - Vídeň; Венеция - Benátky; Кьолн - Kolín; Мюнхен - Mnichov, Констанц - Kostnice, Залцбург - Solnohrad и много др. Особено подвеждащи могат да се окажат и проявленията на т. нар. междуезикова омонимия, какъвто е случаят с названието Vlachu, което в чешки препраща към Италия, докато Влашко в български насочва към Румъния. Несъобразяването с подобни разминавания при означаването на един и същ референт довежда до доста недоразумения и неточности, каквито са налице в първоначалния превод на К. Чапек (за сравнение прилагаме и втория преводен вариант):

<i>ΑΠΟΚΡΥΦΥ</i> , 1992, <i>Κ. Έαρεκ</i>	"За петте хляба - апокрифи", 1947, превод Асен Лецов	"Книга апокрифи", 1981, превод Светомир Иванчев
<i>Eupator</i> , s. 22	<i>Евпарт</i> , с. 24 <i>Евпатор</i> , с. 27	<i>Евпатор</i> , с. 19
<i>Brizeovna</i> , s. 107 <i>Chrizeovna</i> , s. 107	<i>Бризеовна</i> , с. 31 <i>Хризеовна</i> , с. 31	<i>Бризеида</i> , с. 24 <i>Хризеида</i> , с.24
<i>Dinah</i> , s. 92	<i>Динах</i> , с. 77	<i>Дина</i> , с. 53
<i>Ananiáš</i> , s. 192 <i>Kaifjáš</i> , s. 194	<i>Ананиаш</i> , с. 101 <i>Каифаш</i> , с. 104	<i>Ананий</i> , с. 69 <i>Каяфа</i> , с. 71
<i>Dioklecián</i> , s. 131	<i>Диоклециан</i> , с. 120	<i>Диоклетиан</i> , с. 83
<i>František</i> , s. 162	<i>Франц</i> , с. 148 <i>Франтишек</i> , с. 153	<i>Франциск</i> , с. 101

Очевидно е, че при предаването на чуждото название транскрипцията трябва да се осъществява внимателно и винаги с оглед на установената традиция. Налице са и случаи, при които названието се адаптира не само към съответната фонетична система, но и към морфологичните, словообразователни и дори синтагматични модели. Така

напр. в чешки е сравнително продуктивен словообразователният модел при местните названия със завършек *-ice*, при който думите се отнасят към Pl. t., f.: *Domažlice, Teplice, Dejvice*. Като неправилна се оценява практиката те да бъдат предавани на български с наставка *-ица*. Препоръчително е също да се запазва наставката *-ice* и при названията на реки *Bystřice, Roudnice*, въпреки че са думи Sg. t., f., за да се избегне ненужното побългаряване. Необходимо е да се спомене и погрешното заменяне на *Марианске Лазне (Marianské Lázně)* с Мариански Лазни (та дори Мариански Бани); *Ираскув Хронов (Jiraskův Hronov)* с Ирасков Хронов; *Индържихув Храдец (Jindřichův Hradec)* с Индржихов Храдец и т.н.

При антропонимите голяма част от мъжките кратки названия, завършващи на *-а* като *Stáda, Pé a, Vojta, Jirka* също погрешно се побългаряват, като се предават с наставка *-о*: *Станьо, Петьо, Войто, Ирко* вместо *Станя, Петя, Войта, Ирка*. При това съществува опасност да се пренесат звателните форми от чешки: *Stádo, Pe o, Vojto, Jirko*. При женските собствени имена често срещана грешка е замяната на наставката *-uše*: *Libuše, Světluše* с наставка *-уша*: *Либуша, Светлуша* вместо *Либуше, Светлуше*.

Интерес представляват и случаите, при които се наблюдават промени в рода и числото на топонимите. Особено продуктивна за чешки е наставката *-sko*, при която думите са от ср. р. В български най-честото ѝ съответствие е наставката *-ия*, като думите са от ж. р. Срещат се разбира се и други случаи на разминавания в рода: *България, ж. - Bulharsko, n.; Китай, м. - Čína, f.; Каиро, ср. - Káhira, f.; Крит, м. - Kréta, f.; Париж, м. - Paříž, f.;* и числото: *Атина, ед.ч. - Athény, pl.; Брежен, ед.ч. - Brémy, pl.; Дрезден, ед.ч. - Dražďany, pl.; Чехия, ед.ч. - Čechy, pl.* Макар и рядко е налице разлика както в рода, така и в числото: *Гьотинген, м., ед.ч. - Gotinky, f., pl.*

При поликомпонентните топоними обикновено се запазват особеностите на оригиналното название (главни букви, съединителна чертица и др.), като включените предлози не се превеждат, а се транскрибират: *Pec pod Sněžkou - Пец под Снежкоу; Chlum u Třeboně - Хлум у Тршебоне; Hluboká nad Vltavou - Хлубока над Вълтавоу*. В много случаи обаче, предимно при топоними от чужд произход, се очертава двойствен модел - основният референт, който обикновено е същ. нар. име, се превежда, а атрибутивният компонент се транскрибира. Напр.: *Егейско море - Egejské moře; Суецки канал - Suecký průplav; Кейн таун - Kapské město; Ню Фаундленд - Nový Faundland.*

Очевидно е, че спецификата на всеки конкретен случай прави невъзможно извличането на общовалидни правила, поради което преводачът трябва да направи редица справки дали съответното название не е вече възприето в определена форма и да прецени дали да транскрибира или да превежда.

С оглед на спецификата на художествения превод в редица случаи собствените имена трябва да бъдат превеждани. Това с особена сила важи за т. нар. *значещи имена* - преднамерено създавани от автора названия, които играят определена стилистична роля и имат за цел лаконично и ясно да характеризират персонажа, мястото, ситуацията. Към тези значещи имена се отнасят прозвищата и прякорите, които обикновено насочват към някаква отличителна черта от поведението или външността на неговия носител. Напр.:

... *всичко това можеше да се разбере от прозвището, което му бяха лепнали: "Мурүко". [Д.Ц., с.26]*

... *to všechno je patrné z přezdívky, kterou mu dali: "Tatík". [D.C., s.30]*

- Айде, Гаринча!
- *Миризма, изяж го!* [Д.Ц., с.27]
- *Do toho, Garinèò!*
- *Smřiochu, zmaèkni ho!* [D.C., s.30]

И даже по-интересно от книга, както обичаше да казва оная мекица Пудрата. Говоря ви за Аля Пудрата... [Д.Ц., с.29]
A dokonce zajímavější než kniha, jak má ve zvyku říkat ta buхта Pudřenka. Mluvím vo Alje Pudřence... [D.C., s.33]

Но в деня на преподобния Йоан Вехтопещерник, като замяхах мрежата... [Е.С., с.255]
Ale v den blahoslaveného Jana Starojeskynníka, zrovna když jsem v teplé odpolední rozhodil sí ... [E.S., s.120]

Там бяха и нашите и Босота, по прякор Тъпчикръст. [Е.С., с. 228]
Tam byli taky naši a Bosota, řečený Křížeslap. [E.S., s.169]

Чрез представения бегъл преглед на по-специфичните случаи при предаването на собствените имена в български и чешки език се опитахме да докажем, че изборът на преводаческия подход се предопределя както от характера на самото собствено име и характера на превеждания текст, така и от наложената езикова традиция относно (не)възприемчивостта спрямо чуждите наименования и съобразяването с фоновите знания на новия получател.

ЛИТЕРАТУРА

- АНДРЕЙЧИН 1964:** Андрейчин, Л. Основни положения при изговора и транскрипцията на чужди собствени имена в българския език. В: Изговор и транскрипция на чужди имена в българския език. София 1974.
- БЪЧВАРОВ 1996:** Бъчваров, Я. Принципи за транскрибиране на чешки и словашки имена в български език. Актуални проблеми на транскрибирането на чешки и словашки имена. В: Голяма чешка библиотека, бр. 4, 1996.
- ВЛАХОВ, ФЛОРИН 1990:** Влахов, С.; Флорин, С. Непреводимото в превода. София 1990.
- ИВАНЧЕВ 1957:** Иванчев, С. Транскрипция и изговор на чешки имена в български език. Български език VII, бр. 2, 1957, с. 147-154.

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ И СЪКРАЩЕНИЯ

- БИБЛИЯ.** (Стар закон. Нов закон). София 1992. [С.З.; Н.З.]
- VÍBLE.** (Starý zákon. Nový zákon). Ekumenická rada církví v ÈSR, 1984. [S.Z.; N.Z.]
- ВЕЖИНОВ:** Вежинов, П. Повести. София 1984. [П.В.]
- VEŽINOV:** Vežinov, P. Bariéra. Praha 1980. [P.V.]

KVÌTY: týdeník Kvìty, è. 38, 1999.

РЕЧНИК: Чешско-русский словарь. Москва 1989.

СТАНЕВ: Станев, Е. Антихрист. София 1982. [Е.С.]

STANEV: Stanev, E. Ancikrist. Praha 1970. [E.S.]

ЦОНЧЕВ: Цончев, Д. Правилата. София 1977. [Д.Ц.]

CONÈEV: Conèev, D. Pravidla hry. Praha 1989. [D.C.]

ЧАПЕК: Чапек, К. За петте хляба - апокрифи. София 1947.

ЧАПЕК: Чапек, К. Книга апокрифи. София 1981.

ÈАРЕК: Èарек, К. Апокрыфу. Praha 1992.

Týdeník Kvìty - Седмичник "Квети"